

AZ IRODALMI ELLENZÉK KIALAKULÁSA SZEGED IRODALMI ÉLETÉBEN

A századforduló magyar irodalmában kétségkívül az ú. n. »irodalmi ellenzék« megerősödése, a modern magyar irodalmat megteremtő író-költő tábor kialakulása a legfigyelemreméltóbb jelenség. E folyamat során a konzervatívok a kormányzat publicisztikája, majd közvetlenül a kormánynak a védőszárnyai alá kényszerülnek. Vereségüket, tekintélyük végzetes megcsorbulását, befolyásuk elerőtlenedését nem tudja kivédeni irodalmi társaságaiknak, folyóirataiknak, íróiknak nagy száma sem (1).

A »hivatalos« irányzat és ellenzéke közötti harc eléinte a Fővárosban folyik csupán, Vajda János hívei és a Kisfaludi Társaság, illetve Gyulai Pál között, elsősorban Vajda elismertetéséért.

A kilencvenes években egyszerre beleszól a harcba a magyar vidék. Jelszava és programja: *irodalmi decentralizáció!* Hogyan születik meg ez a program és jelszó? Mit jelent az irodalmi köztudatba kerülése? Milyen törekvések sorakoznak fel mögötte? — Az e kérdésekre adott válasz nemcsak a fővárosi irodalom — vidéki irodalom problémának megoldásához visz közelebb, hanem szoros kapcsolatban van az irodalmi ellenzék, a modern magyar irodalom kibontakozásának kérdéseivel is.

»A kapitalista gazdasági fejlődés egységesítő hatást gyakorol az egész országra és a fővárosnak perdöntő szerepet ad a gazdasági, társadalmi és politikai életben. A fővárosi és vidéki irodalom és kultúra egymásmellettisége tehát elmentetben áll az objektív fejlődés szükségességével. Ha a főváros nem vívja ki magának a *demokratikus hegemoniát* a nemzeti élet minden kérdésében, úgy múlhatatlanul létrejön az elmaradott, reakciós ideológiának kiszolgáltatott vidék ellenséges szembenállása a fővárossal.« (2). Ez a tendencia Magyarországon különösen szembetűnő, mivel a kapitalizmus fejlődése a hűbéri maradványok fennmaradásával párhuzamosan történik. A magyar társadalmi fejlődés sajátos volta hozza tehát létre a főváros és vidék irodalmi vonatkozású szembekerülését.

Azok a törekvések, amelyek ezt a szembeállást meg akarták szüntetni, nemcsak holmi korlátolt vidéki írói féltékenységből, szűklátókörű lokálpatriotizmusból fakadtak. Jórészt — és ez az a rész, amellyel irodalomtörténetírásunknak foglalkoznia kell — annak megsejtéséből, nem egy esetben tudatos belátásból táplálkoztak, hogy a vidék-főváros irodalmi ellentét akadálya a modern magyar irodalom megszületésének. Ezen ellentét leküzdése, a vidék felszabadítása a reakciós ideológiának való kiszolgáltatottságból elsőrendű kötelessége a magyar irodalom jövőjét szívükön viselőeknek. A főváros arisztokratikus irodalmi hegemoniáját mielőbb demokratikussá kell tenni. És hogy e feladatok maradék-

talán megoldása az egész magyar társadalom demokratikus átalakulása révén lehetséges csupán, az irodalmi decentralizáció nem egy híve vallotta. Természetesen amíg az irodalmi decentralizáció híveinek táborában ez a ritka tisztánlátás felbukkant, hosszú idő telt el s a program és jelszó mögött bonyolult ösz-szeszövődöttségben pozitív és negatív erők egyaránt jelentkeztek. Az irodalmi decentralizáció szükségességét hangoztatta a vaskos provincializmus éppúgy, mint a progresszív irodalmi irányzat, de gyakran előfordult, hogy az irodalmi konzervativizmus fogta pártját a maga elképzelése szerinti vidéki irodalomnak s a modern irányzatok tagadták meg a legcsekélyebb elismerést is tőle.

Próbáljuk meg a vidéki irodalmi mozgalmak néhány jellemzőjét azzal a célkitűzéssel felvázolni, hogy a szegedi irodalmi élet problémáihoz eljussunk. A 19. század végén számos jelét találjuk annak, hogy a vidéki irodalmat mos-tohagyermekeként kezelte az irodalmi köztudat. Elég talán a vidéki írók iránt mindig meleg rokonszenvet érző Mikszáth emlékezetes előszavára utalnunk, mellyel Gárdonyi első elbeszéléskötetét vezette be: »Egy szegedi illetőségű könyv már jóelőre fitymáló mosolyt csal a kritikusi ajkakra, s a mosoly alatt lappangón szinte ott lapul már a szentencia: bűnös és büntetendő.« (3). Természe-tesen nemcsak a szegedi »illetőségű« könyvekkel volt így a budapesti kritikus. Az elmaradt vidék jogos kritikája hamarosan általános gyanakvássá, előítéletté merevedett, elvi állásponttá szilárdult.

A »hivatalos«, a 80—90-es években Gyulai által vezetett irányzat is — bár elveiben, esztétikájában jóval közelebb állt Vajdánál, Reviczky-nél, Komjáthy-nál a magyar vidék íróihoz, s ez jellemző is rá — csupán második, harmadik arcvonalának tekintette a vidéki irodalmat. Jellemző Gyulai Pál Katona József születésének centennáriumán Kecskeméten mondott beszéde: »A vidéki iro-dalmi társaságok a magyar irodalmi élet szétágazó ütere, amelyekből a köz-ponti irodalom mindenkor egészséges vérrrel táplálkozott...« (4). S hogy Gyulai minden jóindulata mellett sem a vidékről felkerült igazán nagy tehetségekre gondolhatott, amikor a központi irodalmat tápláló »egészséges vér«-t emlegette, az bizonyítja Mikszáthtal, Reviczkyvel, Komjáthyval stb. szembeni magatar-tása.

Az irodalmi ellenzék — sok esetben joggal — hosszú ideig csupán a Kis-faludi Társaság tartalékseregét látta a vidéki írókban. Mivel sejtette, majd egyre inkább tudta is, hogy a modern magyar irodalom a »városi költészet ke-rülőútján« születethetik csak meg, gyanakodva fogadta a polgári, városi fejlő-désben messze Budapest mögött kullogó vidék irodalmáinak műveit.

Az előítéletnek ezt a jogosultságát a műveltebb, tehetségesebb, vagy ha nem is tehetséges és művelt, de életrevaló vidéki írók, költők érezték. Retteg-nek a vidéktől, lesik, várják az alkalmat, ürügyet, hogy Pestre kerülhessenek. Pedig mialatt megszilárdul az előítélet a vidékkel szemben (gyakran a vidékiek-ben is), lassan, fokozatosan számottévo irodalmi, kulturális élet bontakozik ki néhány vidéki városunkban. Először csak felzárkóznak a régi, viszonylag fejlett polgársággal rendelkező, a vidéket illető előítélet alól ritka, »szabályt erősítő« kivételnek számító, jelentékeny kulturális, művészeti, irodalmi hagyományra visszatekintő városaink (Kolozsvár, Marosvásárhely, Kassa) mellé. A század utolsó éveiben már el is hagyják őket azok, amelyekben figyelemreméltó fej-lettségi polgárság van, valamelyes irodalmi hagyománnyal. (Debrecen, Szeged, Nagyvárad.)

A vidék irodalmi szervezkedésének első komoly jele az irodalmi társaságok gyors egymásutánban történő megalakulása. (Meg kell jegyeznünk, hogy az irodalmi társaság-alapítás a 90-es évektől kezdve szinte beteges divattá változott s sokhelyen alakultak irodalmi társaságok írók nélkül, dilettánsokból, műkedvelőkből. A későbbiekben sohasem az ilyen mondvacsinált társaságokról beszélünk!) (5). A »hivatalos« irányzat hamarosan rájuk teszi a kezét. Az 1876-ban alapított marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság például az alapító Tolnai Lajost is hamarosan kiközösíti többek között amiatt is, hogy ellenzéki irodalmi elveket vall. A később alakuló vidéki irodalmi társaságok pedig egyenesen mint a »hivatalos« irányzat »helyi kirendeltségei« alakulnak (6).

A század két utolsó évtizedében számos olyan városunkban, ahol irodalmi társaság még nincs (Nagyvárad, Debrecen) — vagy ha van is, attól függetlenül (pl. Szeged) — szépirodalmi folyóirat-kísérletek bukkannak fel egyre-másra. Küzdenek a megjelenés anyagi nehézségeivel, a vidéki közönség közönyével, nem egyszer a hivatalos szervek rosszindulatával. Programjuk többnyire határozatlan, alacsony színvonalúak, gyakran bántón provinciálisak. Céljuk általában azonos az irodalmi társaságokéval (igényes irodalmi közvéleményt teremteni vidéken), de elégedetlenek az irodalmi társaságok nehézkességével, módszereivel (7).

A vidéki irodalmi szervezkedésnek e két adódó formája — irodalmi társaság és irodalmi folyóirat — magában rejtje az irodalmi decentralizáció kétféle értelmezésének lehetőségét. Az irodalmi társaságok általában elfogadják feladatuk Gyulai-féle meghatározását. A vidéki napi- és hetilapok szerkesztőségében dolgozó, az irodalmi folyóirat-kísérletek körül alkalmanként csoportosuló írókat ez korántsem elégíti ki. Folyóirataik mozgékonyak, kevésbé »intézményesebbek«, mondhatnánk harcosabbak az irodalmi társaságoknál, melyek nagy társadalmi ellenőrzés mellett legtöbbször a Kisfaludi Társaság valamelyik vezető alakja s a helyi notabilitások asszisztenciájával szerveződtek és alakultak meg.

A társaságok is, meg a folyóiratok szerkesztői is — noha egyaránt hadakoznak a fővárosi irodalmi monopóliummal, — igyekeznek budapesti kapcsolatokat teremteni. Mivel Budapest irodalmi életéből hiányzott az az egység, mely vezetőszeropének elismerését egyértelművé, fenntartás nélkülivé tette volna, a vidéki irodalmi szervezetek elképzeléseiknek, elveiknek megfelelő kapcsolatokat igyekeztek keresni Pesten. Míg az irodalmi társaságok általában az ekkor már minden oldalról elismert tekintélyeket (Jókait, Mikszáthot), illetve az Akadémia, a Kisfaludi Társaság táborába tartozó Szász Károlyt, Kozma Andort, Vargha Gyulát hívják meg felolvasó-üléseikre és választják dísztaggá; az említett folyóiratok olyan fővárosi írókat kérnek fel munkatársakul, akiket irodalomtörténetírásunk ma az irodalmi ellenzék táborába sorol: a két Palágyit, Reviczkyt, Korodát, Rudnyánszkyt, általában Vajda híveit. Programjaikban Vajda, Komjáthy, Iványi Ödön sorsával példázódnak. (Lásd a később ismertetendő Magyar Alföld c. szegedi irodalmi folyóiratot.)

Az irodalmi decentralizáció kétféle értelmezése alakul ki fokozatosan ilyen módon. Az irodalmi társaságok általában a »bűnös, erkölcstelen Főváros« ellen hadakoznak — s ezen elsősorban a modern irodalmat értik; a folyóiratok — amennyiben nem az illető városban lévő irodalmi társaság hivatalos lapjai — egyrészt felismerhető a fővárosellenességben egy őszinte, becsületes tendencia különválasztani a főváros irodalmi életében az igaz értéket és a talmit,

az ígéretes újat és az elavult régít. Ezekben a folyóiratokban olyan írásokat találunk, melyek a fővárosi irodalmi monopóliumot, klikkharcokat, kritikai elvtelenséget széles látókörrel, kicsinyesség és személyes önzés nélkül bírálják, amelyek az irodalmi decentralizáció szükségességét az egész magyar irodalmi élet megújulása érdekében hangoztatják. (Lásd a később ismertetendő Magyar Szó c. szegedi irodalmi folyóiratot.)

E szépirodalmi lapalapítások — még ha nem fordítanak is sok esetben hátat a helyi irodalmi társaságoknak — fontos jellemzője a helyi hatóterületű társaságokkal szemben a gazdag kapcsolatteremtés más városok hasonló csoportosulásainak lapkezdeményezéseivel (8).

Ugyancsak ezeknek a szépirodalmi lapalapításokkal kísérletező vidéki újságíró-íróknak, költőknek a mozgalma a Vidéki Hírlapírók Országos Szövetsége, mely ugyan elsősorban tagjai megélhetési problémáival foglalkozik szakszervezet módjára, mégis szolgálta a vidéki írócsoportok eszmei-irodalmi kapcsolatainak megerősödését is. (Tagjai többek között Tömörkény, Móra, Ady, Biró Lajos, Kosztolányi, stb. voltak.) (9).

A fentiekből következően a vidéki irodalmi megmozdulások progresszív elemeit általában — Szegeden, Nagyváradon *feltétlenül* — nem a szinte minden esetben fokozatosan konzervatívvá levő, önképzőkörré merevedő irodalmi társaságokban, hanem az ezektől egyre távolodó, szépirodalmi, kritikai folyóirat-alapításokkal kísérletező, kevésbé szervezett írócsoportokban kell keresnünk a századfordulón. Tudjuk, hogy a kárhoztatott irodalmi társaságokban is sok egészséges kezdeményezés született, sokhelyütt egy-egy időszakban hasznos ismeretterjesztő s egyéb kulturális tevékenységet folytattak (10). Az is igaz, hogy a városi potentátokra, gróf, püspök védnökökre elsősorban az anyagiak, a működhetés pusztá lehetősége érdekében támaszkodtak. Nem véletlen viszont, hogy az ilyen alapokra épülő társaságokban ezek a kezdeményezések hamar elaludtak, az elvi vonatkozásokban pedig igyekeztek a hivatalos irányzathoz igazodni (11).

Nagyváradon valósul meg, a »holnaposok« körében az irodalmi decentralizáció tábora legradikálisabb elemeinek és a modern magyar irodalom megteremtése gondolatának összekapcsolódása a XX. század első évtizedében. Azok, akikből a programszerűen irodalmi társaságnak induló »A Holnap« rekrutálódik, régóta szembenállnak a nagyváradai Szigligeti-Társasággal. Elég csak Ady 1901–02-es cikkeire, illetve »Fantom« (később »Az én menyasszonyom« címet kapta) c. verse miatti összetűzésre utalnunk (12). Ady 1902-ben így ír az irodalmi decentralizáció lehetőségeiről: »A Los von Budapest sokkal komolyabb az utolsó időkben, mint sokan hiszik... sokkal több vérünket szívta föl (ti. Budapest), és sokkal vértelenebbek vagyunk hogysem Budapesttel szakíthasson az ország bármely eleven tagrésze is... Néhány magyar város ígérete a jövőendő magyar kultúrának s ebből a néhányból lehet kultúrváros (13).

A »holnaposok« nevében »A Holnap« megjelenése után ugyancsak Ady foglalja össze a vidék — főváros problémát: »A Holnap nem akar éretlen, falusi, vidékieskedő forradalom lenni; amolyan irodalmi barbizon; nem akar vidéki tüntetés lenni a fővárosi irodalom ellen... A Holnap... az irodalmi, művészi egyéniségnek akar utat törni..., hogy minden értékes irodalmi egyéniség dolgozhasson az ország kultúréletének mélyítésén« (14).

Szegeden nem jut idáig az elvek tisztázásában az irodalmi decentralizáció tábora. Nemcsak az ennek az oka, hogy Szegeden nem volt egy Ady (bár kis-

hijja, hogy Ady nem jött Szegedre újságírónak). A következőkben többek között éppen azokra az okokra akarunk rámutatni, amelyek Szeged irodalmi életét a 90-es évek nagy eredményei után gátolják további kibontakozásában s a XX. század első éveiben Nagyvárad irodalmi élete mögé szorítják.

*

Szeged irodalmi élete a XIX. század második felében lendül fel. Nemcsak az írók, irodalomból élők, kiadványok fokozatosan növekvő számát jelenti ez (15), hanem mindezekén kívül bizonyosfajta irodalmi szervezkedés kibontakozását is.

E szervezkedés első formája, a város irodalmi hagyományainak intézményes ápolása. Szeged, az ország akkor »második városa« lakosságának kultúrigénye már az önkényuralom idején módot talált arra, hogy a »nagy idők«-re emlékeztető írókat, költőket hívjon meg irodalmi estekre (16). Nem csoda, ha Szegeden alakul meg a XIX. század első *vidéki irodalmi társasága*, a *Dugonics Kör*, 1873-ban, megelőzve a Tolnai Lajos által 1876-ban alapított marosvásárhelyi Kemény Zsigmond társaságot is (17). Noha a Dugonics-Kör rövid életű, s lapja a Szegedi Lapok (1873—76.) nem mérhető Tolnai Erdélyi Figyelőjéhez, figyelemreméltó kísérlet (18).

Szeged irodalmi örökségének ilyenfajta ápolása mellett hamarosan megjelenik az irodalmi szervezkedés másik formája, a 80-as években megszorodó hírlapok szerkesztőségeiben dolgozó írók tömörülése. Amíg a Dugonics-Körrel induló kezdeményezés a század végére az 1883-as kísérlet után végre komoly és hosszúéletű irodalmi társaságot eredményez (Dugonics Társaság, 1892.), a napilapok szerkesztőségében dolgozó írók csoportjai egyre-másra létesítik a néhány szám, vagy legjobb esetben néhány évfolyam után megszűnő szépirodalmi, »vegyestartalmú«, »irodalmi és társadalmi« folyóiratokat.

Az első jelentősebb szépirodalmi heti folyóirat a »Magyar Alföld«, 1894—95. (19) — az akkoriban még fiatal Dugonics Társaság programjával azonos célokat tűz maga elé. Szegedi munkatársai közül többen tagjai is a Társaság szépirodalmi osztályának. Első pillanatra úgy látszik, egymásra talált a város alpolgármestere által irányított irodalmi társaság és az élő szegedi irodalom. A Társaság körében is élénken él az irodalmi decentralizáció eszméje, mely a fővárosi irodalmi monopóliumot régóta synlő szegedi újságírók körében mindennapi kérdés. »A magyar irodalom új korszakot él: a fellendülés, a gazdagodás korszakát, melyben mintegy önmagától, a szükségesség folyamánaképpen valósul meg az irodalom decentralizációja, így fejezvé ki azt a jelenséget, hogy a vidékek föllendülő irodalmi életét komolyan számba vesszük ott is, ahol azelőtt szárnypróbálgatásnak tekintették csupán a vidék irodalmi mozgalmát« (Kiem. N. J.-től) — írja a Társaság 1894. évről szóló jelentésében Békefi Antal főtítkár.

Hogy a szegedi írók jórésze nem tartja ilyen »önmagától megvalósulónak« a vidéki irodalom elismerését, hogy szükségesnek érzi az érte való harcot, az hamarosan kiderül a Magyar Alföld lapjain, ahol a két szegedi vezető napilap (Szegedi Napló, Szegedi Híradó) Mikszáth, Gárdonyi, Thury Zoltán példáin lelkesülő fiatal újságírói hallatják hangjukat. Ezért nem lesz a Társaság lapja a Magyar Alföld. Nem fordul szembe a Dugonics Társasággal, de a maga útját járja.

Már az első szám szembefordul a korábban idézett, Gyulai-féle, a vidéki irodalom feladatát meghatározó elvvel: »Egyesek hajlandók voltak egy-egy fővárosi újság szerkesztőségét s a Főváros egyéb irodalmi és művészeti céheit úgy tekinteni, mint a nemzet összes létérdekeinek privilegizált letéteményeseit, amelyekre a jó vidékinek csak szent áhitattal szabad föltekinteni és hazafias önfeláldozással kötelessége egészséges vidéki zsírjával hízlalni« (20).

A Magyar Alföld célja a »vidéki irodalmi dezorganizáltság és közöny« megszüntetése, a vidéki, ezen belül a szegedi irodalmi és kulturális élet felvirágoztatása. Ezért igyekszik tájékoztatni olvasóközönségét az irodalom országos problémáiról, ezért szeretne színvonalas szépirodalmi műveket közölni, s méltán bíráltni a helyi színházat, az Alföld e részének egyetlen állandó színházát.

Szerkesztője, Kisteleki Ede (21) a szegediekkel együtt fővárosi és vidéki írókból nagy munkatársgárdát szervez (22). A Kisfaludi-Társaság tagjai (Herceg Ferenc, Kozma Andor, Radó Antal) éppúgy helyet kapnak a lapban, mint a Petőfi Társaságéi (Ábrányi Emil, Bársony István), »A Hét« munkatársai (Mikler Gusztáv, Munkácsy Kálmán), az »irodalmi ellenzék« képviselői, Vajda János hívei (Rudnyánszky Gyula, Palágyi Lajos, Zempléni Árpád, Varsányi Gyula), fiatalok (Sz. Szigethy Vilmos, Gárdonyi Géza) és öregek (az első magyar Faust-fordító Nagy István) egyaránt. Még az akkor már szocialista röplapokat írogató Mezőfi Vilmos is ír egy alkalommal a Magyar Alföldbe. Első-sorban kellett volna említenünk Mikszáth Kálmánt, akit minden szegedi irodalmi megmozdulás érdekelt.

Ne gondoljuk, hogy ez a heterogén írótabort a véletlen, az ismertebb nevekkel való előfizetés-gyűjtés szándéka, vagy holmi elvtelen szerkesztés hozta össze. A lapban szereplő írók nevét (az álneves cikkeket nem számítva mintegy 70 név fordul elő a Magyar Alföldben fennállása 7. hónapja alatt) nagyrészt az első szám programszerűen közli s bár nyilvánvaló, hogy sok minden szerepet játszhatott a munkatársak csatlakozásában, a Magyar Alföld céltudatosan fogad be mindenféle irányzatot. Ez a céltudatosság a magyar irodalom ügyének őszinte szolgálatából született.

Az viszont természetes, hogy ez a »mindenkivel jóba lenni akarás« súlyos ellentmondásokat s végül csődöt eredményez. A Magyar Alföld egyidőben provinciális (lásd a 2. szám Móra Istvánt egekig magasztaló cikkét), és örvendetesen országos távlatokban gondolkodó (u. a. számban a Vajda-jubileum körüli huzavonával kapcsolatban Gyulait támadja). Hol a legkiválóbb magyar irodalmi lapnak tartja »A Hét«-et, hol antiszemita módon támadja. (4., 10. számok.)

A Magyar Alföld irodalompolitikai cikkei a szembeötlő maradiság és a radikálisan új irodalmi törekvésekkel hadakozva végeredményben középutasok. Nem különös, és nem is nagyon megróható álláspont ez a megfélemlített, eddig lekezelt vidék első jelentősebb irodalmi folyóirata részéről. Ezidőben az Akadémia tábora is erőteljes még annyira, hogy konzervativizmusának »nemzeti« jelszavai megfontolásra késztessek a hátatfordítani akarókat. Csak egy Vajda, egy Tolnay képes erre. »A Hét« merész iránya és szokatlan modora sem adhatta alig néhány éves pályafutása során a vidék számára meggyőző bizonyítékát annak, hogy az adott körülmények között az ő sokat támadott iránya az egyetlen lehetséges választás azok számára, akik a korszerű magyar irodalom megteremtésének ügyét szívükön viselik. (Annál is inkább, mert »A Hét« maga

is inkább csak felgyűjtője volt ekkor a »nagyvárosi« irodalomnak, mint hajtathatlan ellenfele a Kisfaludy-Társaság-képviselte »nép-nemzeti« irányzatnak.)

A minden kérdésben Vajda János melletti állásfoglalásból sem vonhatunk le olyan következtetéseket, hogy egyértelműen ellenzéki folyóiratnak tarthassuk a Magyar Alföldet. A szegedi folyóirat számára — ahogy Vajda sok híve számára is — Vajda János neve a méltatlanul mellőzött író, s nem a Vajda-költői programjával való feltétlen azonosulást jelentette csupán — s ez az irodalmi decentralizáció programjába kitűnően beleillett.

Elmaraszthatjuk mindezért bizonyos fokig a Magyar Alföldet, méltánytalanság lenne azonban olyan tisztult programot, olyan elvi határozottságot követelnünk tőle, amelyet a 90-es évek közepén jóformán egyetlen ellenzéki folyóiratunkban sem találunk a Koszorútól kezdve az Új Nemzedéken keresztül a Hétig.

A Magyar Alföld szépirodalmi anyaga messze fölé emelkedik a korabeli vidéki folyóiratok színvonalának. Poétái ugyan gyengék. Egy Reviczky-vers (23), Komjáthy egy költeménye (24) mellett a bizonyos mértékig korszerűnek tekinthető lírát Palágyi Lajos, Mikler Gusztáv, Sz. Szigethy Vilmos, Gárdonyi Géza egy-egy verse képviseli (25). Megjelenik A Magyar Alföldben is az »A Hét« hatására elterjedő, a modern élet visszásságait kigúnyoló rigmus, álnéven, ahogy ezt Heltai—Incubus, meg Ambrus—Igrez is teszi (26).

A prózai rész színvonalasabb. Herczeg Ferenc, Vértessy Gyula, Sziklay János, Kozma Andor, Sas Ede megszokott modorú és témájú írásai mellett Munkácsy Kálmán »De profundis« című elbeszélését kell kiemelnünk. A rabszolgai bányamunka, a hitvány hajcsár-felügyelő és a becsületes munkás közötti konfliktus bemutatása mély rokonszenvet árul el a kizsákmányolt proletáriátus iránt (27).

A prózai munkák között szembeötlő a parasztnovellák csoportja. Tömörkény két — az irodalomtörténetben eddig ismeretlen — elbeszélése (28) mellett Bite Pál, Iványi Dezső, Ujlaki Antal, Cserzy Mihály írásai tartoznak ide. Közülük csupán Cserzynek a boszniai okkupáció embertelenségeit, a közös hadseregbe besorozott magyar katonák szenvedéseit hitelesen megjelenítő rajzai közelítik meg az első kötetét nemrég kiadó Tömörkény írásait (29). Ezek a paraszt-rajzok, — novellák a szegedi irodalom specialitásai ebben az időben. Ebben a specialításban túlzás lenne valami »Heimatkunst«-szerű jelenséget látnunk. A tanyavilágától ugyan már elszakadó-félben lévő Szegeden a még mindig meglévő paraszt-polgári vonások révén a szegedi novellisták mélyebben, igazabban láthatták parasztságunk életét, mint a fővárosi népszínmű-szerkesztők. Végeredményben arról van szó, hogy a szegedi tanyavilág valódi problémáit unalomig variálgató kisebb tehetségű szegedi írók sokszor romantikus szemléletük ellenére is előkészítették a Tömörkény-féle parasztnovella, — rajz realizmusát. Tömörkény tehetsége elég erősnek bizonyult ahhoz, hogy a romantikus parasztábrázolás saját fiatalkori műveiben is meglévő sémáit áttörje.

A legerjedelmesebb prózai írás a Magyar Alföldben Cserey Zsigmond szegedi orvos »Szinéri György« álnéven írott »A bölcsesség tornya« című, a francia felvilágosodás szellemében írt demokratikus célzatú tanmeséje (30), és Mikszáth Kálmán »Egy magyar nemes és házatája« c. eddig ismeretlen elbeszélése (31). A tanulmány-jellegűen, céltudatosan sűrített, Mikszáth ezidei írásaitól (Eladó birtok, Páva a varjúval, A kis primás, Szent Péter esernyője, Beszterce ost-

roma) elütő módon, csak leglényegesebb vonásaiban megrajzolt kis portré a magyar dzsentri útját ábrázoló nagy műveket előkészítő írásai között jelentős helyet foglal el.

A Magyar Alföld színikritikájának egyetlen érdeme az elfogulatlanság. Saját munkatársainak sikerületlen műveit éppúgy pellengérré állítja, mint az idegenekét. (Herczeg Ferenc »A dolovai nábob leánya« c. művét a pesti lapok elismerése ellenére is kigúnyolja a 9. számban.) »Vérmozgatta, élettől ellesett« jellemeket. »megrázó igazságokat«, a »társadalmi félszegségek derűtséget keltő ostromozását« követeli színműírókon és színészekén (32).

Mindehhez nagyszámú műfordítás járul versben és prózában egyaránt. Lermontov, Longfellow, Heine mellett a divatos Coppée, illetve Sudermann, Gustav of Geijerstam, Methenier és Mark Twain művei többnyire ismeretlen műfordítók gyenge tolmácsolásában (33).

Összefoglalva az eddigieket: A Magyar Alföld tipikusan magán hordozza azokat a jegyeket, melyek a kilencvenes években jellemzik az irodalmi decentralizáció elvének ellentmondásos kiforratlanságát. Ugyanakkor — s ez az ami számunkra fontos — minden korlátja ellenére megtalálhatjuk benne a kor-szak magyar irodalmának minden pozitív tendenciáját. A »népszínműves« parasztabrázolóssal való szakításra törekvés (Tömörkény és társai), a proletáriátus problémáinak realista feltárására irányuló — sajnos, országos viszonylatban is eredménytelen — kísérlet (Munkácsy elbeszélése), a világirodalommal való sokszor szerencsés kapcsolatkeresés (Heine, Geijerstam, Mark Twain, stb.), a dzsentri-illúziók irodalmi dédelgetésének felszámolása (Mikszáth írása), a magyar uralkodó osztály őszinte irodalmi ábrázolásának tendenciája (a Herczeg-kritika).

*

A múlt század utolsó esztendejében, 1889. október 15-én a Magyar Alföld-nél jóval határozottabb elviségű irodalmi folyóirat indul Szegeden: a Magyar Szó. Úgy látszik, akadtak Szegeden, akik belátták, hogy a magyar irodalmi élet felszerkentése a vidéken nem lehetséges a Magyar Alföld-féle jámbor közép-szer alapján.

A Magyar Szó szerkesztője Ujvári Péter fiatal újságíró. Programjában (»Szerkesztői üzenet az olvasóhoz« 1. sz.) keményen bírálja a korabeli irodalmi életet. Helyesen ismeri fel, hogy Vajda halála óta a fővárosban az eszmei harc-ból klikkek harca lett, míg külföldön a »termékeny elvi küzdelemben az ideális és ralisztikus törekvések összetalálkozása az irodalom legegészségesebb irányát« hozza létre. — Sejthető, hogy Ujvári nem valami képzett esztéta, cikkében sok a korabeli általánosság, figyelemreméltó azonban, hogy az *elvi harc, mint az irodalmi élet előrevivője* mellett kardoskodik. Valóban, lapja harcosabb, következetesebb Kistelekiénél, bár a Magyar Szó szegedi munkatársai között sokan vannak a Magyar Alföld egykori frótáborából.

A harcban heves, de óvatosságból álnév mögé rejtőző cikkírók (maga Ujvári ismerhető fel egyikben-másikban) nyíltan megtámadják a Kisfaludi Társaságot az 1899. okt. 6-i Gyulai-botrány alkalmából (34) s a gyűlölt Nemzeti Kaszinóhoz és a Főrendiházhoz hasonlítják: »Érdem nem kell hozzá, hogy oda tagul valaki beválasztassék. Egy pár déd és ükapa azt hiszem elég, vagy néhány tag termő-

föld... még az ősoknél is többet ér.» — végül az új elnökként szobakerülő Apponyit támadják, akinek csak azért van több esélye az abesszin négnásnál, mert tagja a Kaszinónak. (2. szám.)

»Kritikai skandalum«-ot követel »Peleskei Nótárius« a 8. számban, miután megállapítja, hogy Gyulai minden elfogultsága ellenére is képzett kritikus volt, s irányítása alatt nem uralkodott el annyira a megvásárolhatóság. Tiltakoznak a »vidéki és nem vidéki« irodalom osztályozás, mint »előítélet a klasszifikációra« ellen. Szegedi »irodalmi tisztviselőegylet«-nek aposztrofálják az ezidőben hamvábaholt Dugonics Társaságot, tagjait az »irodalmi spiessburger« címmel tüntetve ki. (4. szám.)

A 7. számban Szakács Andor, a Szegedi Napló egyik munkatársa így ír a népieskedés ellen: »Nemcsak a cifraszűr és az árvalányhaj a nemzeti! A parasztnovella csak egy része lehet a magyar irodalomnak! A külföldi útján franciául megtanult géplakatos is magyar, és típus, gépek is zakatolnak a gyártetők alatt Magyarországon, nemcsak pacsirták dalolnak s csikósok kurjongatnak...«

Az 1899. decemberi számokban gyakran előkerül a »századvég« probléma. Ezek a cikkek elárulják, hogy a merészhangú polemizálások mögött milyen világnézeti alapok állnak. A 10. számban megvédik a megvádolt XIX. századot s hatalmas vívmányának tartják, hogy ezidőben kiszabadulhatott a tudományos szellem az egyház gyámkodása alól s megmutatta az anyag és a fejlődés törvényeit, hogy a társadalom problémáival az evolúció jegyében foglalkozhatunk, hogy a művészetek »a természetes, emberi, reális talajra léptek...« — A 12. szám Új Idők című vezércikke a XX. század első esztendejét »szent év«-vé nyilvánító Rómával száll szembe: »Ez azt jelenti, hogy az egyháznak az új esztendő nem új idők jövetelét jelenti. A rideg magasztosság hitelvei nem az eleven szervek fejlődésének törvényeiből indulnak ki. Inkább a jegecek természetét követik...«

Az idézetekből nyilvánvaló, hogy a Magyar Szóban a konzervatív irodalmi irányzatoknak való háttatfordítás, egy új értelemben népi-nemzeti irodalom útjának keresése jelenik meg a társadalmi fejlődést igenlő, felvilágosult, radikális-polgári mentalitás alapján. Ez a szenvedélyes hang némileg Ady 1901—02-es nagyváradi cikkeire emlékeztet. A Magyar Szónak voltak ugyan nagyváradi munkatársai, de nem tudjuk igazolni, hogy e cikkek valamelyikét közülük írta volna valaki. Valószínű, hogy nincs ilyenről szó. Ady maga csak egy verset küldött a Magyar Szónak, az is a már megjelent »Sirasson meg.« — Az a fontos, hogy a Magyar Szó idézett megnyilatkozásai rokontörekvéseket fejeznek ki annak a kialakulóban lévő radikális nagyváradi írócsoporthoz a törekvéseivel, amely a »holnaposokat« bocsátja majd szárnyra.

Meg kell jegyeznünk, hogy a Magyar Szó olvasása közben ez a radikális hang közel sem annyira szembetűnő, mint így az egymásmellé sorakoztatott idézetekben. Egymást átfonó elvi ellentétek hullámanak végig a 13 számon, s ugyanez az ellentétesség jellemzi a szépirodalmi részt is. Az oly hevesen kifogásolt árvalányhaj lobog bizony a Magyar Szóban is, Szabolcska Mihály »Ének az új évben« című versikéje az új évszázadról fentebb idézeteknek mond homlokegyenest ellent, és így tovább.

Míg a Magyar Alföldben több volt a próza, itt több a vers. Sajnos nagyrésztük átlagon aluli. A szerkesztő »a költő irodalmi hagyatékából« megjegyzéssel erősítésül közli Komjáthy »Itt van az ősz« c. versét. Érdekessége az, hogy

5. szakasza nem azonos »A homályból«-ban közlöttel (35). A prózai írások szerzői közül hiányzik Tömörkény. Nem lehetetlen, hogy a kiméletlen fiatalok riasztották el. Ő ekkor már a Dugonics Társaság szépirodalmi osztályának titkára volt, s nem vehette szívesen az »irodalmi spiessburger« titulust. Cserzy Mihály szerencsésebb írásai és Juhász Sándor »Vér a tarlón« c. elbeszélései kapnak meg a prózai művek közül. Juhász elbeszélésében a cséplőmunkások leszámolnak az embernőző bérlővel: mivel egyet bántalmaz közülük, agyonverik (36).

Ujvári Péter sajátos szimbolikus elbeszélésformát alakít ki. Zsidó legendákat ír, meglehetősen szenvedő talmudi, bibliai modorban. Észrevehető írásai-ban a század utolsó évtizedében feltörő antiszemitizmus elleni tiltakozás. A zsidóság hősiességéről, hazaszeretetéről, zsidó leányok és férfiak tiszta szerelméről, áldozatos jóságáról szólnak legendái.

Meg kell még említenünk Liptai Károlynak a lapban folytatásokban megjelenő regényrészletét. Címe: »Thália udvara«. A szerző Ambrus Zoltán. modorában igyekszik írni, alakjai azonban papírfigurák, az írás egésze a lap programjának illusztrációja csupán: közéleti korrupció, megvesztegetett kritikusok, művésznyomor, a tehetség elkallódása, nyegle huszártisztek, erkölcs-telen színésznők, radikális gondolkodású, becsületlen, fiatal újságíró stb.

A közölt műfordítások mennyiségében és megválogatásában a Magyar Szó felülmúlja elődjét (Tennyson, Victor Hugo, Verlaine is!) (37).

A lap szelleméhez méltón, gyakran közöl szatirikus jeleneteket, költeményeket. Így kerül tollhegyre gróf Keglevich balkezes kísérlete a népszínmű újjáélesztésére, Feydeau operettjei, Sarah Bernard nagy szenzációt és rossz-májú csipkelődéseket eredményező Hamlet-alakítása, a plágium-örület, stb. (38). Néhány irodalomtörténeti tanulmány is helyet kap a Magyar Szóban (39).

Amíg Kisteleki Ede nem utolsósorban »egyezettető« programja miatt fel tudta sorakoztatni a Magyar Alföld mögé Szeged minden íróját és írogató emberét, jóformán a város egész polgárságát, a Magyar Szó sajnálatos módon a szegedi újságírók lelkes, de kicsiny csapatának ügye maradt 13 heti megjelenése során. A Dugonics Társasággal való szembefordulás egyúttal Szeged összes közéleti emberével, a város módos polgársága által respektált összes tekintélyekkel való újjathúzást jelentette. Szeged ezidőben vetkezi le jórészt a mezőváros jelleget. Ez a fordulat a város társadalmában egy modern, majdnem nagyvárosi jellegű, de mindenképpen fővárosi kultúrigényű polgári-értelmiségi tisztviselő-réteget hoz létre, mely a negyvennyolcasságába beleavaşodó kézművesiparos dinasztiaikkal szemben tud és egyre inkább mer is országos távlatokban gondolkodni. Viszont ugyanez a fordulat eredményezi azt is, hogy Szeged és a tanyavilág között kiéleződnek az ellentétek (lásd Tömörkény novelláit). A város polgárságának a néptömegekkel való kapcsolata tovább lazul. A vékony szegedi radikális polgári réteg már exotikumot lát a tanyaiban, megveti a tehetős, de műveletlen iparos-kereskedő réteget, fél a munkásmozgalomtól és fokozatosan elveszti önbizalmát.

Nem csoda, ha a Magyar Szó mindössze három hónapig tudott fennmaradni. Ami szemünkben rokonszenvenné teszi, a korabeli Szegeden gyors bukását készítette elő. Utolsó számát (1900. jan. 1.) csak kétségbeesett erőfeszítéssel tudta a magára maradt szerkesztő megjelentetni. Ehhez az erőfeszítéshez az adott ösztönzést, hogy az 1900-ban megjelenő magyar lapok helyet kaphattak a pá-

Rizsi világkiállítás magyar sajtópavillonjában s így reménye lehetett Ujvári Péternek, hogy folyóiratának legalább egy száma a nagyvilág elé kerül. Szinte Ady előképe ez a gesztus: az elnyeléssel fenyegető magyar viszonyok közül Párizs áhitott világa felé nyújtja kezét a harc lelkes hive (40).

*

A magyarságára mindig büszke Szeged egyes köreiből könnyen visszhangot vertek a XX. század első éveiben harsogó szónoklatok, melyek a magyar imperializmust, a »magyar faj supremáciáját« zengették. Hamarosan arról beszéltek, hogy Szeged (a »legmagyarabb« város lévén) méltó egyedül a valóban *nemzeti főváros* szerepre és címre, a délvidéki nemzetiségek szellemi meghódítására pedig elsősorban hívatott (41).

A »nemzeti főváros« gondolata — mint az irodalmi decentralizáció megvalósításának új lehetősége — egyszerre felvillanyozta a szegedi írókat is. 1902. január 2-án megalakult a Szegedi Írók és Hírlapírók Köre. Célkitűzése: Szeged legyen nemzeti főváros. Nagy irodalmi mozgalmat szerveznek, művésztelepet követelnek. Nyilassy és Vágó Pál festőkre hivatkozva. Legalább annyira függetleníteni akarják magukat Budapeستől, hogy ha nem is önálló, de »sajátos, egészségesebb, magyarosabb irodalmi és művészeti életet élhessen« Szeged. (A Kör elnökeül Tömörkényt választják, alelnöke Palócz László újságíró lett, jegyzője Cserzy Mihály.) Budapest vezetőszeropének ez a tagadása, a fővárossal való kapcsolatban csupán szükséges rosszat látni könnyen azt jelenthette, hogy a vidék elszakad a pesti haladó, radikális intelligenciától s elsüllyed az irodalmi lokálpatriotizmusban (42). Ez az előre sejtethető fejlemény tükröződik az 1902. februárjában meginduló Szegedi Krónika című irodalmi havi folyóirat lapjain. A Szegedi Krónika mindenféle vonatkozásban visszaesést mutat a Magyar Szó-hoz képest. Mindössze négy száma jelent meg. Az utolsó számban új szerkesztő új programmal lép fel, mely valamelyest emlékeztet a Magyar Szó-ra, de ennek a megvalósításából már csak vajmi keveset láthatunk. S hogy a lap esetleges fennmaradása sem nyújtott volna sokat, azt abból következtethetjük, hogy egy évvel később a szegedi írók a Dugonics Társasággal együtt vagy attól függetlenül, elbódítva a »magyarság kulturális elhivatottságának« jelszavától, bevonulnak a frissen megalakuló DEMKE-be, melynek legmozgékonyabb szervezője, majd főtitkára éppen a Szegedi Krónika első három számának szerkesztője.

*

A fent megvizsgált szegedi szépirodalmi folyóiratok programjai és a bennük megjelent művek csak töredéke annak, amit a szegedi irodalom a tárgyalt időszakban alkotott. Az önálló kötetekkel együtt a napilapok tárcarovatát sem vehettük jelen dolgozat megírásakor figyelembe, ahol pedig — szemben a gyorsan bukó folyóiratokkal — megszakítatlan az irodalmi élet folyama. Mégis úgy látjuk, hogy a folyóiratok voltak azok, melyek a város irodalmi élete fejlődésének egy-egy jelentős szakaszán magukbaszívták mindazokat a törekvéseket, amelyek legerősebben hatottak, s kitisztultan, megformálva mutatták fel azoknak főirányát és árnyalatait.

A folyóiratok tükrében nézve Szeged irodalmi életét a századfordulón, büszkén tekinthetnek a szegediek azokra az őszinte, igaz szándékú kísérletekre,

melyeket ismertettünk. A konzervatív irodalmi céhek elleni elvi harc még a vidékieknél sokszorosan jobb hadállásokból küzdő pesti ellenzék számára is kétes kimenetelűnek látszott. Nem csoda, ha radikális hangú Magyar Szó oly hamar megbukik. Pedig a Magyar Szó táborából erélyes tiltakozás hangzik el a vidéki és fővárosi irodalom közti különbségtéves ellen. Ez azt bizonyítja, hogy Szegeden ezidőtájt voltak olyan írók — ha kevesen is —, akik megsejtették: fővárosi és vidéki irodalom ideális viszonya egészen más, mint amilyet a magyar társadalom fejlődése eredményezett, s társadalmi átalakulás nélkül e probléma nem oldható meg gyökeresen.

A Szegedi Krónika szánalmas vergődéséből látjuk azokat a nehézségeket, amelyek a vidéki irodalomnak a radikális irányzatokkal való lépéstartását éppen a Széll Kálmán és Tisza István miniszterelnöksége idején előretörő reakció, sovíniszta-imperialista propagandahadjárat korában gátolták.

Nem véletlen, hogy csak a koalíciós kormány uralomrajutása idején, a Nyugat megjelenése korszakában találunk jelentősebb korszerű irodalmi folyóiratra Szegeden. (Az Idő 1907—09.) Addig a napilapok tárcarovatának mellékutain (Szegedi Napló, Szeged és Vidéke) él tovább Szegeden az irodalmi radikalizmus, mely folytatása a Magyar Szó bátor kezdeményezésének. (Juhász Gyula, Ady, Móra, cikkei, versei, tárcái.)

NACSÁDI JÓZSEF

Jegyzetek

1. Az említett harcokra vonatkozóan lásd Komlós Aladár: Vajda János. (Bp. 1954.), illetve az Ady-Múzeum (Dóczy—Földessy Bp. é. n.) II. kötetének »A Holnap«-ra vonatkozó cikkeit; továbbá »A Holnap új versei« c. kötet (Bp. 1909.) »Számadás« c. bevezetését Kollányi Boldizsár tollából, stb.
2. Lukács György: Irástudók felelőssége. Szikra, 1945. 9. l. Kiemelés tőlem.
3. Gárdonyi Géza: Figurák. Furcsa emberekről furcsa históriák. Szeged, 1890.
4. Idézi a Dugonics Társaság 1894. évi titkári jelentése. Lásd: A Dugonics Társaság Ötven Éve 1892—1942. Ötven titkári jelentés. Szeged, 1943. 17. l.
5. 1873-ban alakul mint az első vidéki irodalmi társaság a szegedi Dugonics Kör. Ez időtől 1900-ig mintegy 14 vidéki irodalmi társaság alakul Magyarországon. Lásd Hofbauer László: Vidéki irodalmi társaságink története a XVIII. század végétől a XIX. század végéig. Bp. 1930. továbbá Magyar Irodalmi Lexikon (szerk.: Ványi Ferenc) Bp. é. n. (1926).
6. A Kemény Zsigmond Társaság elnöke báró Apor Károly, lapjának korábbi munkatársai (Rudnyánszky, Reviczky) helyett egyre inkább Szász Károly, Szabolcska Mihály, Jakab Ödön lesznek a hangadók. (Hofbauer: i. m. 46—56. l.) A nagyváradai Szigligeti Társaság is Dobsa Lajost, Schlauch Lőrinc püspököt választotta patronosul. (Hofbauer i. m. 89—103. l.) A szegedi Dugonics Társaság siet megkeresni jó előre támogatóul Tisza Lajost, Desseffy Sándor csanádi püspököt, stb. Szász Károlyt, Rákosi Jenőt dísztagokul választja, Kozma Andort felolvasni hívja le 1897-ben, stb. (Titkári jelentés az 1892—93, 96—97. évekről. A Dugonics Társaság Ötven Éve 10—15, 34. lapok.) A pozsonyi Toldy Ferenc Kör oszlopos tagjai az Eszterházyak, Zichy grófok. (Magyar Irodalmi Lexikon 69. l.) A Vértesi Arnold elnökségével alakuló debreceni Csokonai Kör is Szabolcska első verskötetének kiadását szorgalmazza és valósítja meg 1882-ben, Vértesi Pestre távozása után. (Magyar Irodalmi Lexikon 185. l.)
7. Nagyváradon: 1877-ben »Szünóra«, 1880-ban »Csarnok«; Debrecenben: »Délibáb« 1877., »Gyöngyvirág« 1882., — Szegeden: 1894-ben »Alföldi Lapok«, 1894—95-ben »Magyar Alföld«, stb. Az ezidőbeli vidéki irodalmi folyóiratok részletes felsorolását lásd a Magyar Könyvszemle megfelelő évfolyamainak hírlapkimutatásában.

8. Míg a Társaságok üdvözlőleveleket, dísztvíratokat és hivatalos reprezentatív deputációkat küldöznek egymás díszgyűléseire, jubileumi ünnepségeire, a kis mozgékony szerkesztőségi csoportok nemcsak hogy propagálják egymást, írnak egymás lapjaiba, hanem körükből gyakran még át egy-egy agilis szervező, szerkesztő az egyik városból a másikba. (Pl. Sas Ede Szegedről Nagyváradra, Szávai Gyula Győrből Debrecenbe stb.)
9. A VHOSZ 1896-ban alakult Szegeden, közlönye is ugyanitt jelenik meg 1897-től kezdve. Vezetői hosszú ideig szegediek. Állást közvetít, nyugdíjalapot létesít, tanulmányutakat szervez, külföldi sajtókongresszusokra delegálja tagjait stb. Négytagú delegációt küld pl. az 1902-ben Bernben rendezett nemzetközi sajtókongresszusra. A koalíció 1906-os uralomrajutása után meginduló sajtótörvény-reform mozgalomban a Vidéki Hirlapirok Szakszervezetével együtt erőteljes tevékenységet fejt ki. Az adatok forrására vonatkozóan lásd a VHSZ Közlöny megfelelő évfolyamait és taglétszámkimutatásait, »Az Idő« c. szegedi irodalmi folyóirat 1907. évi első számát.
10. Ilyen a Tolnai-alapította Kemény Zsigmond Társaság munkája kezdetben, a nagyváradai Szigligeti Társaságban Ady is olvas fel verseket, sőt 1903-ban pénzübeli támogatást is kap tőle. A szegedi Dugonics Társaság Szeged népe életének etnográfiai feldolgozását szorgalmazza stb.
11. Lásd a 6. jegyzetet.
12. Nyilatkozat Rádl Ödön támadására. Szabadság, 1900. márc. 29., Az idealizmus. Nagyváradai Napló 1902. október 28., Az idealizmus napja uo. 1902. november 1. Dr. Nagy Mihály szerint Ady híres »Morognak a Vének« c. költeménye (1908) »agg rozsmárjai« a Szigligeti Társaság hangadóit is jelenti. Ady Múzeum II. k. 136—137. l.
13. Nagyváradai Napló 1902. július 25. »A Kultúra ígéretei«. Ady korábbi, az irodalmi decentralizációval kapcsolatos magatartását mutatják a »Debrecen«-be írott cikkei, többek között a folytatás »A modern irodalmi kis kátéből« c. Idézi Szenes Béla: Az ifjú Ady Endre (Bp. 1913.) 17. l., Kardos László: A huszonegyéves Ady Endre (Gyoma, 1922.) 58—60. l.
14. A Nagyváradai Napló referátuma a »holnaposok« 1908. október 15-én tartott megbeszéléséről. (Ady Múzeum. I. k. 73. l.) A Holnap jelentőségét Juhász Gyula is összekapcsolja az irodalmi decentralizáció gondolatával. Lásd »Ady és a Holnap« c., Ady halálának 5. évfordulójára írott cikkét: »A magyar vidék megmutatta oroszlánkörmeit és Várad az irodalom decentralizálása körül több érdemet szerzett a Holnap révén, mint az összes többi magyar város...« (Ady Múzeum I. k. 63. l., Holmi Bp. é. n. 81—90. l.)
15. Lásd Reizner János. »Szeged hírlapjai« c. tanulmányát a Szegedi Napló 1890. évi 159—160. számában, valamint Kulinyi Zsigmond »Szeged új kora« (Szeged, 1900.) c. művének Hirlapirodalmunk 1879—1889. c. fejezete bibliográfiáját. (434—443. l.)
16. Reizner János: »Szeged története« c. művének III. kötetében több ilyen esetet említ: 1859 júniusában Vachot Imre és Lisznai Kálmán, később Sárosi Gyula, majd 1861 áprilisában ismét Vachot és Lisznai rendeztek a Szegeden felállítandó Petőfi szobor javára »költői estélyeket«.
17. Hofbauer idézett műve szerint. Állítását cáfoló adatot nem találtam.
18. A Dugonics Kör szegedi írogató tanárok, tisztviselők, iparosok társasága. A Szegedi Lapok »ipari, kereskedelmi, gazdasági és közművelődési napilap«. A Dugonics Kör szervezeti kérdéseiről, Szeged közművelődéséről közöl cikkeket, állandó tárcarovata van, helyi dilettánsok Jókait utánzó, 48-as szellemű írásain kívül pl. Puskin »Parasztkisasszony« c. hosszabb elbeszélését is hozza a Szegedi Váry Gelért fordításában. (oroszról) 1875. évf. 4—10. számok. A Dugonics Kör eredményes működését bizonyítják a Dugonics-szobor felállítása és az ez alkalomból kiadott Dugonics Album, 1876.
19. A Magyar Alföld 1. száma 1894. december 16-án, az utolsó 1895. július 1-én jelenik meg. A lap megszűnésének körülményeiről adatot ezideig nem találtam. A jelzett időpontot túli számát sem a szegedi Somogyi Könyvtárban, sem az Országos Széchényi Könyvtár Folyóíratgyűjtőjében nem találtam.
20. Az idézett cikk címe: Magyar Alföld.
21. Kisteleki Ede tanár, előbb. Budapesten, majd Szegeden újságíró, költő. A Dugonics Társaságnak megalakulása óta tagja.

22. Szegedről Szabó László, Palócz László, stb. újságírók, Hódmezővásárhelyről Ballassa Ármin ügyvéd, lelkes irodalombarát és műkedvelő író, Kolozsvárról Bede Jób és Kacsóh Lajos, Szabadkáról Csillag Károly a szabadkai Hírlap szerkesztője és a Vajda Jánossal szoros kapcsolatot tartó Milkó Izidor, Nagyváradról Fehér Dezső, a Nagyvárad későbbi szerkesztője, a »Ha hív az acélhegyű ördög« c. Ady-próza kötet szerkesztője, Polczner Árpád újságíró. Kecskemétről Rakodczay Pál a Petőfi Társaság meghívott drámaírálója, továbbá kisebb vidéki helyekről, főleg a délvidékiekről: Zombor, Nagybecskerek, stb.
23. Lásd Reviczky Gyula összegyűjtött versei (sajtó alá rendezte és bevezette Paku Imre Bp. 1944.) 11. lapján az Emma-ciklus III. jelzésű darabját. A Magyar Alföldben »Emma« címmel jelent meg (14. szám).
24. Lásd: A homályból. Költemények 1876—1894. Komárom 1910. »Nem akarok én hírt« (315. l.)
25. Palágyi Lajos: Isten hozzád (1. szám), Mikler: Megyek... (16. sz.), Sz. Szigethy Vilmos: Kerülj, kerülj... (19. sz.), Gárdonyi Géza: A hóvirág (10. sz. azonos az »Április« c. kötet 4. lapján található hasonló című költeménnyel).
26. Pl. a 2. számban »Plágium«, a 12. számban »Ramszes király«.
27. Herczeg Ferenc: A segédjegyző regénye (19. szám), Vértesi Gyula: Újfajta Don Juan (8. szám), Sziklai János: Gibala András (17. szám), Kozma Andor: Utazók (18. szám), Sas Ede: Hazugság (9. szám), Munkácsy Kálmán: De profundis (6. szám).
28. »Kötő a bokorban« (1. szám), »A festő regénye« (17—18. szám folytatásokban). Kötetben egyik sem jelent meg. Ortutay alapos Tömörkény-bibliográfiája (Tömörkény István 1934 Szeged, 117—138. l.) sem jelzi. Arról sem tesz említést, hogy Tömörkény munkatársa lett volna a Magyar Alföldnek, bár i. m. 132. lapján felsorolja azokat a lapokat, amelyekbe szerinte Tömörkény írt.
29. Tömörkény első, 1893-ban megjelent novelláskötete »Szegedi parasztok és egyéb urak«. Bite Pál említett elbeszélése: Az éjben (10. szám), Cserzy elbeszélései a 4., 10., 11., 17. számban, Iványi Dezső: Ribizli Jónás-a a 3. számban.
30. Juhász Gyula meleg rokonszenvvel emlékezik meg »Szinéri«-ről a »Homokóra« c. szegedi lap 1928. évi 1. számában a »Szegedi öskert« c. cikksorozat keretében. »A bölcsesség tornya« a Magyar Alföld 2.—7. számaiban jelent meg folytatásokban.
31. Magyar Alföld 1895. február 8. A Mikszáth-bibliográfiák nem jelzik, arról sincs tudomásom, hogy a Magyar Alföldön kívül bárhol, lapban vagy gyűjteményben megjelent volna. Ezek alapján feltehető, hogy nem utáncózlás, Mikszáth egyedül a Magyar Alföldnek küldte el.
32. A Magyar Alföld 7., 8. és 11. számaiból, a »Szinház« rovatban. Herczeg színművéről Magyar dramaturgia címmel a 9. számban ír »Biász«.
33. Lermontovtól a 10. szám, Longfellow-tól a 8., Heine-től a 6., Coppée-től a 9., Sudermann-tól a 12., Geijerstam-tól a 19—20., Méthénier-től a 15., Mark Twain-től a 6. szám közöl írásokat.
34. Gyulai a szabadságharc tábornokai kivégzésének ötvenedik évfordulója alkalmából a Kisfaludi Társaság alapszabályaira hivatkozva — nem küldött koszorút Aradra. Súlyos támadások érték, az egyetemi ifjúság tüntetett ellene. A legközelebbi közgyűlésen egészségi állapotára, öregségére hivatkozva lemondott a Kisfaludy Társaság elnökségéről.
35. Az említett vers ötödik szakasza a Magyar Szó 5. számában e három sorral fejeződik be:

És a földön csúszva, térdem,
Sírva dallom, sírva kérdem:
Hát én mit se várhatok?

Megfelelő sorok »A Homályból« c. kötetben;

De még lázong büszke vérem
És az égtől számon kérem
Hogy szenvedek, hogy vagyok.

36. Juhász Sándor: Vér a tarlón. (Magyar Szó 6. sz.)
37. Tennyson: »In memoriam«-jából a 4. és az 5. szám, Hugo: »Verseny az égben« c. költeményét a 6. szám, Verlaine: »Érzelmes párbeszéd«-ét a 2. szám közli.

38. 1., 2., 5. szám.
39. 8., 10. szám.
40. A Magyar Szó működése nem múlt el oly nyomtalanul, mint a Magyar Alföldé. Irodalomtörténeti cikkeit az Egyetemés Philologiai Közlöny is számontartotta. Megjelenéséről hírt ad nemcsak Nagyvárad, (1899. X. 17.), hanem A Hét, a Pesti Napló és a Hazánk is. (1899. X. 17.—20. szám.) Egyik munkatársát, (Ujlaki Antalt) éri az a jelentősnek mondható megtiszteltetés is, hogy A Hét jubileumi számában a vidéki írók nevében nyilatkozzék. (»A vidéki sajtó és a Hét«. A Hét 1899. december 24. 857. l.)
41. Ady a Nagyvárad Napló 1902. július 15-i számában reflektál a »nemzeti főváros« gondolatra, de Szegedet nem tartja méltónak a szerepre.
42. A Szegedi Írók és Hírlapírók Körének programját lásd a Szegedi Krónika c. szegedi irodalmi folyóirat 1902. évi 1. számában.

ИОЖЕФ НАЧАДИ:

ОБРАЗОВАНИЕ ЛИТЕРАТУРНОЙ ОППОЗИЦИИ В ЛИТЕРАТУРНОЙ ЖИЗНИ СЕГЕДА

Самое значительное явление начала столетия с точки зрения литературы — усиление „литературной оппозиции“. В борьбу между официальной тенденцией и ее оппозицией в 90-х гг. вмешивается и венгерская провинция с лозунгом литературной децентрализации. Это провинциальное устремление противоречиво и пока оно положительно в том, что утверждает права запущенной провинциальной литературы и этим, прекратив противоположность столицы и провинции, желает содействовать зарождению современной венгерской литературы, в то же время неизбежно отрицательно в том, что легко становится народнически манерным. Первым признаком литературной организации провинции является быстрое возникновение одного за другим литературных обществ, а потом — попытки создать разные беллетристические журналы. В Сегеде — как и в Надьварате — журналы оказались намного прогрессивнее литературных обществ, постепенно уклоняющихся к консерватизму. Первым значительным сегедским беллетристическим журналом явился „Мадьяр Алфёлд“ (1894—95 гг.), который, напротив Общества им. Дугонич, шел своей дорогой. Его цель — процветание провинциальной, в частности сегедской литературной и культурной жизни. Его многочисленные сотрудники составляются из сегедских, вообще провинциальных, и столичных писателей. Литературно-политическое направление журнала умеренное: одинаково противостоит броской консервативности и радикально новым литературным стремлениям. Уровень его беллетристического материала, в первую очередь прозаической части, сравнительно высок. Особенно выдаются крестьянские новеллы. Единственное достоинство театральной критики журнала — это беспристрастность, художественные переводы и по форме, и по содержанию довольно разнородны. За журналом „Мадьяр Алфёлд“ в 1899 г. последовал „Мадьяр Со“. Этот журнал представляет собою намного более решительную принципиальную позицию, чем его предшественник. Авторы его статей резко нападают на Общество им. Кишфалуди, а сегедское Общество им. Дугонич считают собранием литературных обывателей. Журнал защищает от декадентской критики прогрессивные завоевания XIX в., в то же время выступает и против народничества. Однако одновременно с этим в журнале появляются и публикации, совершенно противоречащие выше-указанным принципам. Публикованные стихотворения слабы и рассказы тоже не выдаются. Уровень художественных переводов, наоборот, выше, чем в журнале „Мадьяр Алфёлд“. „Мадьяр Со — именно из-за своего противопоставления Обществу им. Дугонич и общественным авторитетам города — просуществовал недолго, всего лишь три месяца. В первые годы XX в. и в сегедской литературной жизни распространилась идеология венгерского империализма. Под знаком этого возник Круг Сегедских Писателей и Журналистов, рупором которого стал „Сегеди Кроника“, организованный в феврале 1902 г. Этот — впрочем очень недолговечный — журнал в соответствии своим предначертаниям означает шаг назад по сравнению с „Мадьяр Со“. В последующие годы в сегедской литературной жизни наступает некоторая стагнация и только приход к власти коалиционного правительства означает перемену в этой области.

JÓZSEF NACSÁDI:

DIE ENTWICKLUNG DER LITERARISCHEN OPPOSITION IM
LITERARISCHEN LEBEN VON SZEGED

Vom literarischen Standpunkte aus ist die Erstarkung der »literarischen Opposition« eine der beachtenswertesten Erscheinungen der Jahrhundertwende. In den Kampf zwischen dem offiziellen Kurs und seiner Opposition schaltet sich in den neunziger Jahren auch die ungarische Provinz ein, und zwar mit dem Kampfruf der literarischen Dezentralisation. Dies Bestreben der Provinz-literatur ist widerspruchsvoll. Einerseits muss es positiv gewertet werden, da es die Rechte der Literatur der Provinz betont und damit das Zustandekommen der modernen ungarischen Literatur fördern will, indem es sich gegen den Gegensatz Hauptstadt-Provinz wendet. Andererseits muss diese Tendenz notgedrungen auch negativ sein, da sie leicht dem Provinzlerium, der volkstümelnden Maniertheit verfällt. Das erste Anzeichen für die literarische Organisation der Provinz ist die Gründung der literarischen Gesellschaften, die von belletristischen Zeitschrift-Versuchen begleitet wird. In Szeged — genauso wie in Nagyvárad — sind die Zeitschriften viel fortschrittlicher, wie die literarischen Gesellschaften, die nach und nach immer konservativer werden. Die erste bedeutendere belletristische Zeitschrift in Szeged ist die »Magyar Alföld« (1894—95), die — der Dugonics-Gesellschaft entgegen — ihre eigenen Wege geht. Ihr Ziel ist die Förderung des literarischen und kulturellen Lebens der Provinz im allgemeinen, Szeged natürlich mit einbegriffen. Ihre Mitarbeiter sind Schriftsteller aus Szeged, aus der Provinz und aus der Hauptstadt. In literaropolitischer Hinsicht wählt die Zeitschrift den Mittelweg, sie wendet sich sowohl gegen den offensichtlichen Konservatismus, wie auch gegen die entschieden neuen literarischen Bestrebungen. Das Niveau ihres belletristischen Materials ist verhältnismässig hoch, besonders das der Prosa. Insbesondere sind die Bauernovellen bemerkenswert. Das einzige Verdienst der Theaterkritik ist ihre Unvoreingenommenheit, die Übersetzungen bringen inhaltlich und formell ein ziemlich heterogenes Material. Die Nachfolgerin der »Magyar Alföld« ist 1899 die Zeitschrift »Magyar Szó«. Ihr prinzipieller Standpunkt ist viel entschiedener, wie die ihrer Vorgängerin. Ihre Artikel greifen die Kisfaludy-Gesellschaft an und bezeichnen die Dugonics-Gesellschaft von Szeged als eine Versammlung literarischer Spiessbürger. Die Zeitschrift weist die Angriffe der dekadenten Kritik der Jahrhundertwende gegen die progressiven Errungenschaften des XIX. Jahrhunderts zurück, zugleich nimmt sie aber auch gegen die Volkstümelei Stellung. Dabei erscheinen jedoch in der Zeitschrift auch Artikel ganz entgegengesetzter Art. Die publizierten Gedichte sind schwach und auch die Erzählungen heben sich nicht hervor. Das Niveau der Übersetzungen ist dagegen höher, wie in »Magyar Alföld«. »Magyar Szó« hatte kein langes Leben, eben weil sie es wagte, der Dugonics-Gesellschaft die Stirne zu bieten und weil sie auch die Autoritäten der Stadt nicht respektierte. Nach drei Monaten ging sie ein. In den ersten Jahren des XX. Jahrhunderts verbreitete sich die Ideologie des ungarischen Imperialismus auch im literarischen Leben von Szeged. In ihrem Zeichen kam es zur Gründung der »Gesellschaft der Schriftsteller und Jour-

nalisten von Szeged«, deren Organ die Zeitschrift »Szegedi Krónika« war (1902). Diese Zeitschrift — von der übrigens nur einige Nummern erschienen sind — ist im Vergleich zu »Magyar Szó« ein notwendiger Rückfall, in erster Linie wegen den Zielsetzungen ihres Zustandekommens. In den folgenden Jahren kann im literarischen Leben von Szeged eine gewisse Stagnation festgestellt werden und erst dann kommt es zu einem Wandel auf literarischem Gebiet, als die Koalitionsregierung ans Ruder kommt.